

# ТӨСВИЙН ТОГТВОРТОЙ БАЙДЛЫН ЗӨВЛӨЛӨӨС МОНГОЛ УЛСЫН 2020 ОНЫ ТӨСВИЙН ТУХАЙ ХУУЛЬД ӨӨРЧЛӨЛТ ОРУУЛАХ ТУХАЙ ХУУЛИЙН ТӨСӨЛД ӨГСӨН ДҮГНЭЛТ, САНАЛ

2020 оны 8 дугаар сарын 24-ний өдөр

Засгийн газраас Монгол Улсын 2020 оны төсвийн тухай хуульд өөрчлөлт оруулах тухай хуулийн төслийг боловсруулан Улсын Их Хуралд өргөн мэдүүлсэн байна.

Монгол Улсын нэгдсэн төсвийн хүлээгдэж байгаа гүйцэтгэлээр нийт орлого 10,729.3 тэрбум төгрөгт хүрч төлөвлөснөөс 2,170.7 тэрбум төгрөгөөр, нэгдсэн төсвийн тэнцвэржүүлсэн орлого 2,066.9 тэрбум төгрөгөөр, татварын орлого 1,809.0 тэрбум төгрөгөөр тус тус буурах тооцоо гарчээ.

Дэлхийг хамарсан Covid-19 цар тахлын хор хөнөөл болон макро эдийн засгийн үзүүлэлтүүд буурч байгаа нөхцөл байдалд үндэслэн Засгийн газар 2020 оны төсвийн тодотгол боловсруулсан байна. Тодотголын үндсэн зарчим нь иргэд, аж ахуйн нэгжийг дэмжих, короновируст халдварын эрсдэлээс урьдчилан сэргийлэх бэлэн байдал хангах, экспортын бүтээгдэхүүнийг нэмэгдүүлэх төрийн үйлчилгээг шуурхай болгон цахим шилжилтийг хурдасгах, төсвийн хөрөнгө оруулалт үр ашиггүй, он дамжин шилжих төслүүдийг хасахаар тусгасан байна. Энэ зарчмаар төсвийн тодотголыг боловсруулсанаар нэгдсэн төсвийн нийт орлого 2,170.7 төгрөгөөр буурч 10,729.3 төгрөг болж, нэгдсэн төсвийн нийт зарлага 14,577.5 тэрбум төгрөг болж төсвийн нийт тэнцэл 3,848.2 тэрбум төгрөг буюу дотоодын нийт бүтээгдэхүүний 9.9 хувь эзлэх, нэгдсэн төсвийн тэнцвэржүүлсэн тэнцэл 2,047.7 тэрбум төгрөгөөр төлөвлөсөн байсныг 4,846.6 тэрбум төгрөгт хүргэж дотоод нийт бүтээгдэхүүний 12,5 хувь болохоор төсвийн тодотголын төслийг боловсруулсан байна.

Төсвийн алдагдлын 3,311.3 тэрбум төгрөг нь төлөх эх үүсвэртэй гэж үзэж 149.7 тэрбум төгрөгийг төсвийн тогтворжилтын сангаас төлөх, 1,195.7 тэрбум төгрөгийн Засгийн газрын үнэт цаас гарган дотоодын зах зээл дээр борлуулж нөхөх тооцоо хийжээ.

Төсвийн тогтвортой байдлын тухай хуулийн дагуу тодотголын төслийг боловсруулахдаа төсвийн тогтвортой байдлыг хангаж, төсвийн тусгай шаардлагад нийцүүлэн төсвийн алдагдлыг бууруулах төсвийн тодотголыг боловсруулах байсан.

Мөн эдийн засгийн өсөлт саарч аж ахуйн нэгжүүд үйл ажиллагаагаа хумиж байгаа нөхцөлд иргэдийн амьжиргааг дэмжих чиглэлд онцгой анхаарч бодит арга хэмжээнүүдийг нэмэгдүүлэх шаардлагатай байна.

## Дүгнэлт:

1. Дотоодын үйлдвэрлэл, үйлчилгээг дэмжихийг урьтал болгох нь хүндрэлээс гарах хамгийн зөв зам байх болно. Төсвийн болон гадаадын зээл тусламжийн хөрөнгөөр дотоодын үйлдвэрлэлээ дэмждэг олон улсын шилдэг туршлагыг хэрэгжүүлэх хэрэгтэй байна. Монгол Улсын 2020 оны төсвөөс үзэхэд 5 их наяд төгрөгийг бараа,

ажил үйлчилгээ худалдан авахад зориулан зарцуулахаар байна. Үүнээс гадна төрийн өмч бүхий цахилгаан станц, уурхай, эрчим хүчний зэрэг олон аж ахуйн нэгжүүд их хэмжээний худалдан авалт хийдэг. Монгол Улсын Засгийн газраас тендер шалгаруулахдаа дотоодын давуу эрхийг зайлшгүй тооцож байхыг төсвийн байгууллагууд, захиалагчдад үүрэг болгосон ч энэхүү давуу эрхийг тооцоход адилтгах импортын барааны үнийн зэрэгцүүлэлт хийх, барааны дотоодод үйлдвэрлэсэн гэсэн баталгаа, гарал үүслийн баталгаа зэргийг шаарддаг учраас тендерийн хорооны гишүүд төвөгшөөж дотоодын үйлдвэрлэлийг тэр бүр шалгаруулаад байдаггүй. Нөгөө талаар тендер тойрсон хээл хахууль дотоодын үйлдвэрлэлд биш импортын сүлжээ (гадаадын нийлүүлэгчтэй үгсэн хуйвалдаж)-нд тулгуурладаг гэж шүүмжилж байна. Эдгээр асуудлыг боловсронгуй болгох хүртэл тендерийн шалгаруулалтаар дотоодын үйлдвэрлэгчдэд тавьдаг олон шаардлагыг хүчингүй болгож, дотоодын үйлдвэрлэл, үйлчилгээ эрхлэгчдийг эхний ээлжинд шалгаруулах үүргийг бүх төсөвт байгууллага, захиалагчид, барилгын гүйцэтгэгчдэд өгөх нь зүйтэй байна.

**2.** Эдийн засгийн эгзэгтэй өнөө үед санхүүгийн тогтвортой байдлыг хангах зорилгоор банк, санхүүгийн салбарын төлбөр түргэн гүйцэтгэх чадварыг алдагдуулахгүй байх нь чухал юм.

**3.** Хэдийгээр цар тахал Covid-19-тэй холбогдон урьдчилан тооцоолох боломжгүй, хүчин зүйлийн улмаас төсвийн орлого тасалдаж, зардал нэмэгдэж байгаа боловч төсвийн сахилга батыг хадгалах, төсвийн алдагдлыг үргэлжүүлэн бууруулах, Засгийн газрын өрийн хэмжээг нэмэгдүүлэхгүй байх нь чухал юм. Төсвийн тэнцвэржүүлсэн алдагдал 2020 онд ДНБ-ийн 12.5 хувьтай тэнцэхээр байгаа нь төсвийн тэлэх бодлогоор эдийн засгийн дэмжих мөчлөг сөрсөн бодлого гэж үзэж болох боловч нөгөө талаас гадаад, дотоод өрийн хэмжээ өндөр үед өрийн тогтвортой байдлыг алдагдуулж, макро эдийн засгийн тогтвортой байдалд сөргөөр нөлөөлж болзошгүй юм.

**4.** Импортыг ялангуяа стратегийн зориулалттай хүнс, бензин, шатахуун, үйлдвэрлэлийн түүхий эдээс бусад импортыг нэмэгдүүлэхэд чиглэсэн арга хэмжээг авч болохгүй. Учир нь экспортын орлого унаж, гадаад өрийн төлбөрүүд хийгдэх гэж буй үед гадаад валютын нөөц хүрэлцэхгүй бөгөөд төгрөгийн ханшийг унагах, төлбөрийн тэнцлийг улам хүндрүүлж, төсвийн орлогын баазыг хумих хор уршигтай.

**5.** Монгол Улс мал аж ахуйн түүхий эдийн 20 хүрэхгүй хувийг өөрсдөө бэлтгэж дотоод болон гадаад зах зээлд нийлүүлдэг. Энэ хувь хэмжээг цаашид нэмэгдүүлэх, Монгол Улсын хүн амын 1/3 болсон малчид, тэдгээрээс хамаарал бүхий иргэдийн орлогыг багасгахгүй байлгах явдал тулгамдсан зорилтын нэг юм. Үйлдвэр аж ахуйн нэгжүүдэд эргэлтийн хөрөнгө дутмаг, хүчин чадлаа бүрэн ашиглах хэмжээнд улирлын чанартай түүхий эдээ өндөр хүүтэй арилжааны зээлээр хангах нь тэдэнд туйлын эрсдэлтэй хэвээр байна. Нөгөө талаар европ, америк, азийн ихэнх зах зээл удаан хугацаанд хаагдсан үед үйлдвэрлэл нэмэгдээд ч борлуулалт хязгаарлагдмал болно. Тухайлбал, ноолууран бүтээгдэхүүний томоохон зах зээлүүд түр хаагдсан

байгаа. Тиймээс үйлдвэрлэлийг төдийлөн их биш зохистой түвшинд хадгалах, зээлийн эргэн төлөлт нь санхүүгийн эргэлтийн хөрөнгийн хүндрэлийг нэмэх тул зээлийн төлөлтийн хугацааг хойшлуулах илүү зохистой дэмжлэг байх болно. Олон сараар ашиглах өндөр хүүтэй зээлтэй байх нь манайханд эрсдэлтэй учраас Хятадын худалдаачид Монгол Улсын түүхий эдийн дийлэнхийг цуглуулж, хагас дутуу боловсруулан гаргаж байна. Энэ жилийн хувьд энэ чиглэлийн бизнес эхлэх эсэх нь мөн тодорхойгүй байна. Үүнийг зохион байгуулалтад, бэлэн бус тооцооны хэлбэрээр, албан ёсны үнэнч шударга гэрээний зарчимд шилжүүлэх хэрэгтэй байна. Мөн манай үүргийн худалдаачид хил даван өөрийн биеэр бараа зөөвөрлөх боломжгүй бөгөөд үүнийг цаашид бүрэн зогсоож, албан ёсны гэрээ контрактын худалдаанд шилжинэ гэсэн хүлээлтийг бий болгох нь эрүүл мэндийн, эдийн засгийн зэрэг олон ач холбогдолтой болно. Мөн хүнсний аюулгүй байдлын асуудал юм.

**Монгол Улсын 2020 оны төсвийн тодотголд дараах саналуудыг тусгах шаардлагатай байна гэж үзлээ.**

1. Төсвийн зарлагыг бууруулан алдагдлын хэмжээг багасгах талаар анхаарах. Үүнд үлдэж буй хугацаанд тэвчиж болох бүх зардлыг тооцон зогсоох;
2. Төсвийн хэлэлцүүлгийн явцад төсвийн зарлага нэмэгдүүлэхгүй байх Үндсэн хуулийн зарчмыг хатуу баримтлах;
3. Төсвийн хөрөнгө оруулалтад ач холбогдол багатай, төсвийн зарлагыг нэмэгдүүлэх, орон тоо өсгөх чиглэлтэй төсөл арга хэмжээнүүд олон байгаад дүгнэлт хийж улсын төсвийн хөрөнгө оруулалтын бодлогыг яаралтай боловсруулж УИХ-аар хэлэлцүүлэх;
4. Монгол Улсын Засгийн газраас Олон Улсын байгууллага, дэмжигч орнуудтай 2020 оны 05 дугаар сард тохиролцсон хэмжээнд төсвийн алдагдлыг байлгахгаар тодотгол хийх.
5. Мал аж ахуйн бүтээгдэхүүний экспортыг либеральчлах, аливаа зөвшөөрлийг түр хугацаагаар мөрдүүлэхгүй байх.
6. Улсын хэмжээнд махны үйлдвэрүүдийн хүчин чадлыг бүрэн гүйцэд ашиглах, малын арьс, шир, түүхий эдийг боловсруулах хөрөнгө, мөнгө, тээвэр ложистик, гадаад худалдааны орчныг сайжруулах бүх талын арга хэмжээ авахыг Засгийн газар, бүх шатны Засаг дарга нарт үүрэг болгох.
7. Монгол Улсын өрийн менежментийн хүрээнд зээлжих зэрэглэлийг нэмэгдүүлэхэд чиглэсэн тодорхой арга хэмжээ авч ажиллах. Тухайлбал, төсвийн алдагдлыг зохих хэмжээнд барих, төлбөрийн тэнцлийг сайжруулахад чиглэсэн томоохон төсөл, хөтөлбөрүүдийг цаг алдалгүй хэрэгжүүлэх. Ялангуяа Таван толгойн нүүрсний ордыг түшиглэн байгуулах цахилгаан станцын санхүүжилтийг шийдвэрлэх.

8. Улс орнуудын хоорондын худалдаа, төлбөр тооцоо, тээвэрлэлт, мэдээлэл технологийн солилцоог цахим хэлбэрээр явуулах чадавхыг бий болгох.

9. Хоёр хөрш болон бусад орнуудтай хийх худалдааг эрчимжүүлэх, чөлөөтэй болгох арга замыг холбогдох талуудтай хэлэлцэж нэн яаралтай шийдвэрлүүлэх. Ялангуяа нүүрсний худалдааг нэмэгдүүлэх арга замыг тохиролцох.

**Төсвийн тогтвортой байдлын зөвлөл нь Коронавирусийн нийгэм, эдийн засагт үзүүлэх нөлөөллийг саармагжуулах арга хэмжээний тухай санал, дүгнэлтээ Төсвийн байнгын хороонд 2020 оны 03 дугаар сард 07 тоот албан бичгээр хүргүүлсэн. Уг санал зөвлөмжид дурьдсан саналуудыг төсвийн тодотголд болон 2021 оны төсвийн төслийг боловсруулахад анхаарч үзнэ гэж үзэж дор дурьдсан саналуудыг оруулж байна. Үүнд:**

1. Малаас гарах үндсэн түүхий эд болох 400 гаруй мянган тонн мах, 30 гаруй мянган тонн хонины ноос, 10-аад мянган тонн ямааны ноолуур, 15-аас доошгүй сая ширхэг арьс, ширний нөөц байна. Эдгээрийг цуглуулж эргэлтэд оруулна гэвэл ойролцоогоор 3 их наяд гаруй төгрөг буюу 1.1 тэрбум ам.доллар гарах юм. Эдгээрийг бэлтгэж, боловсруулж, экспортод гаргахад зориулж 500.0 орчим тэрбум төгрөгийн зээлд 5 хувь нэгж хүүний хөнгөлөлтийг улсаас олгохыг санал болгож байна. Үүнд 25.0 орчим тэрбум төгрөг шаардагдана. Арилжааны банкууд Монгол Улсын Хөгжлийн банкттай хамтран 13 хувийн хүү (бодлогын хүү 10 хувь, банкны зардлаа нөхөх хүү 3 хувь)-тэйгээр дурдсан зориулалтаар экспортлогч аж ахуйн нэгжид олгож, хэрэгжилтийг хангаж чадвал, үйлдвэрүүдэд зээлийн хүүний зөрүү 5 хувийг төсвөөс Хөгжлийн банкаар дамжуулан олгох хувилбар байж болох юм гэж үзэж байна. Үүнд шаардагдах хөрөнгийг төсвийн зардалд хэмнэлт гаргах замаар шийдвэрлэхийг УИХ-аас Засгийн газарт олгож буй бүрэн эрх гэж үзэж болно. Төсвийн орлого маш өндөр шахуу төлөвлөсөн гэтэл дэлхийн зах зээл дээр манай экспортын гол нэрийн бүтээгдэхүүний үнэ буурч байна. Төсвийн орлогын алдагдлыг нөхөх хүчин чармайлт бэрхшээлтэй тулгарч болзошгүй тул төсвийн нийт зардлыг 500 тэрбумаас нэг их наяд төгрөгөөс доошгүйгээр бууруулах тооцоог олон хувилбараар хийж, нөхцөл байдалд нийцүүлэн уян хатан ажиллах шаардлага үүсэж байгааг хүлээн зөвшөөрөх.

2. Төсвийн зардлын хэмнэлтээс 50-иас доошгүй тэрбум төгрөгийг гаргаж, ЖДҮ-ийн санд хуваарилах.

3. Дотоодын бараа бүтээгдэхүүнийг үйлдвэрлэгчид, хэрэглэгчид, худалдан борлуулагчдыг хамруулсан, харилцан уялдуулсан сүлжээнд оролцогчдыг санхүүжүүлэх нэгдсэн механизмыг бий болгож гадаад, дотоодын албан ёсны эх үүсвэр татах талаар хөтөлбөр, арга хэмжээг боловсруулж хэрэгжүүлэх. Ялангуяа цахилгаан станц, төмөр замын төслүүдийг гадаадын албан ёсны эх үүсвэрийн санхүүжилтийн оролцоотойгоор өөрсдийн хүчээр гүйцэтгэх.

**4.** Татварын 2019 оны шинэчлэлээр аж ахуйн нэгжүүдэд олгох болсон татварын болон бизнесийн олон төрлийн хөнгөлөлтийг (50 сая төгрөг хүртэл борлуулалтын орлоготой аж ахуйн нэгжид орлогын 1 хувиар, 50-300 сая төгрөг хүртэл борлуулалтын орлоготой аж ахуйн нэгжийн орлогын албан татварыг 10 хувиар татвар төлөх, мөн 500-аас дээш км-ийн алслалтай аж ахуйн нэгжийг 50 хувь, 1000 дээш км-ийн алслалтай аж ахуйн нэгжийн татварын 90 хувь хөнгөлөлт) эдлүүлэх ажлыг хөнгөвчилж аж ахуй эрхлэгчдийн мэдлэг мэдээлэлд хүргэх ажлыг далайцтай зохион байгуулах.

**5.** Засгийн газрын 2018 оны 291 дүгээр тогтоолоор батлагдсан “Тохирлын баталгаанд заавал хамруулах бүтээгдэхүүн, үйлчилгээний жагсаалт” болон “Тохирлын баталгаатай бүтээгдэхүүн, үйлчилгээг Монгол Улсын зах зээлд нийлүүлэх, улсын хилээр нэвтрүүлэх журам”-д арьс, шир, түүгээр хийсэн бүтээгдэхүүнийг хамруулах хугацааг хойшлуулах санал оруулж байна. Сүүлийн жил гаруй хугацаанд мал аж ахуйн арьс, шир үнэ цэнэгүй болсон бөгөөд малчид, худалдаачид арьс, ширийг бэлтгэхэд туйлын хойрго хандаж зарим тохиолдолд их хэмжээний арьс хог хаягдал болж байна. Нөгөө талаар энэхүү тогтоолд дурдсан чанарын тохируулгыг бүх арьсанд хийх хүчин чадал одоогоор бүрдээгүй байна. Арьс, ширний цөөхөн үйлдвэр байгаа ч тэдэнд эргэлтийн хөрөнгө байхгүйгээс арьс ширийг худалдан авч чадахгүй байна. Ийм учраас дээрх хүчин чадал бий болгох, малчдын орлогыг нэмэгдүүлэх зэрэг шалтгаанаар уг тогтоолын нэгдүгээр хавсралтын 41 буюу “Арьс, ширэн түүхий эд, боловсруулсан арьс шир, үслэг арьс болон тэдгээрээр хийсэн эдлэл; суран эдлэл болон тоног хэрэгсэл; аяны хэрэгсэл, эмэгтэй хүний цүнх болон түүнтэй төстэй уут сав; мал амьтны өлөн гэдсээр хийсэн зүйлс (төөлүүр хорхойн утаснаас бусад)” гэсэн хэсгийн хэрэгжилтийг 2023 оноос эхлэхээр өөрчлөлт оруулах.

**6.** Төрийн худалдан авалтаар дотоодын үйлдвэрлэлийг шууд дэмжиж, аливаа саад тотгорыг бүрэн арилгахыг санал болгож байна. Үүсээд байгаа нөхцөл байдлыг даван туулахад дотоодын үйлдвэрлэгчдээ дэмжихэд чиглүүлэн “Төрийн болон орон нутгийн өмчийн хөрөнгөөр бараа, ажил, үйлчилгээ худалдан авах тухай” хуулийн зарим заалтуудыг түр түдгэлзүүлэх, цаашид боловсронгуй болгох шаардлага харагдаж байна. Тухайлбал дотоодын үйлдвэрлэгчдэд давуу эрхийг элдэв тендер, шалгуур үзүүлэлтгүйгээр шууд олгож гэрээ хийдэг бүрэн эрхийг төсвийн болон төрийн өмчит бүх аж ахуйн нэгжид 2020 оны 05 дугаар сарын 01-нээс эхлэн туршилтын журмаар 2 жилийн хугацаанд олгож, тендерийн хуульд заасан холбогдох заалтуудын үйлчлэлийг түр зогсоох. Энэ хугацаанд тендерийн шалгаруулалтад авч үздэг үнийн харьцуулсан үнэлгээ, барааны гарал үүсэл, өртгийн талаархи мэдээлэл, нотлох баримт бичиг зэргийг хялбаршуулсан байдлаар тогтоох, давуу эрх олгох аргачлал, зааврыг шинэчлэх (төсвийн асуудал эрхэлсэн Засгийн газрын гишүүн батална) хэрэгтэй болно. Мөн дотоодын үйлдвэрээс худалдан авах барааны жагсаалтыг (Засгийн газар батална) нөхцөл байдалд тохируулан өөрчлөх шаардлагатай байна. Төсвийн ерөнхийлөн захирагч, захиалагч, гүйцэтгэгч байгууллагууд дотоодын үйлдвэрлэлийн бүтээгдэхүүнүүдийг

тендер зарлахгүйгээр шууд худалдан авах боломжийг бий болгосон журмыг Засгийн газраас тогтоох, холбогдох хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах.

7. Улс хоорондын үүргийн худалдааг тодорхой хугацаагаар зогсоож, гэрээт худалдаанд бүрэн шилжих.

8. Монгол Улсын 2020 оны төсвийн тухай хуульд өөрчлөлт оруулах тухай хуулийн төсөл, арга хэмжээний тэвчиж болох зардлын тооцоог гарган хүргүүлэв.

## **ТӨСВИЙН ТОГТВОРТОЙ БАЙДЛЫН ЗӨВЛӨЛ**

--oOo--